

СЛИКА ЂУРЕ ЈАКШИЋА ЖЕНА У СРПСКОМ ИЗ ЗБИРКЕ УМЕТНИЧКИХ ДЕЛА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

*Љиљана Н. Башић
Драгана М. Панџелић
Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 75.041.5
75.071.1 Јакшић Ђ.

Сажетак

Збирка уметничких дела Народне библиотеке Србије баштини двеста осамдесет радова најпознатијих српских и југословенских ликовних уметника. За културно добро проглашене су осамдесет две слике и седамнаест скулптура. Једно од најстаријих дела ове Збирке је и мање позната слика Ђуре Јакшића *Жена у српском*. Утврђујући тачно време њеног настанка и сплет друштвених и личних околности под којима је насликана, у раду се указује како на значај овог вредног уметничког дела, тако и на значај саме Збирке и на улогу Народне библиотеке Србије у очувању и промовисању ове вредне културне баштине.

Кључне речи: збирка, уметничка дела, Народна библиотека Србије, Ђура Јакшић.

У Народној библиотеци Србије чува се Збирка уметничких дела најзначајнијих српских и југословенских сликара и вајара попут Саве Шумановића, Миће Поповића, Владимира Величковића, Цилета Маринковића, Љубице Цуце Сокић, Петра Лубарде, Богосава Живковића, Риста Стијовића, Небојше Митрића и других.¹ Једно од најстаријих дела из ове Збирке је непотписана слика Ђуре Јакшића² *Жена у српском* из 1857. године.³ За Јакшићево ликовно стваралаштво, које одликују платна већих димензија, слика на којој је допојасни портрет младе жене у српској ношњи, неуобичајено је малог формата (22 x 30 cm). Ову јавности мање познату слику, која на особит начин доприноси разумевању Јакшићевог стваралаштва, Народна библиотека Србије чува уз сва његова штампана издања и вредну рукописну заоставштину.⁴

Ђура Јакшић се у литератури најчешће спомиње као „велики песник и сликар“, односно на првом месту као песник па потом и као сликар, што потврђује чињеница да је за живота постао познат по својој романтичарској родољубивој и лирској поезији. С друге стране, подробније истраживање његове биографије и стваралаштва упућује нас на то да је снажан уметнички таленат прво усмерио ка сликарству, а тек потом ка књижевности.

Романтичарска осећања претакао је у речи и боје, при чему му је писање омогућило приходе у мери у којој ликовно стваралаштво није могло. Прогласили су га „...успелим песником, а неуспелим сликаром, иако се он за књижевност није спремао, иако пером никада није тако владао као кичицом, нити га је толико волео...“.⁵ Јакшић се ломио између позива сликара, који је тешко долазио до наручилаца⁶ али је неретко тим сликама от-

1 Збирка садржи више од 280 дела ликовне уметности од којих је, 2012. године, за културно добро проглашено 99 дела (Решење о утврђивању покретних културних добара од 10. децембра 2012. године, под бр. 02-33/125; Списак уметничких дела која имају својство културних добара из Збирке уметничких дела Народне библиотеке Србије од 10. децембра 2012. године, под бр. 02-33/124).

2 Ђура, крштено Ђорђе, Јакшић рођен је у Српској Црњи 27. јула 1832. године, а умро у Београду 16. новембра 1878. године. Био је прво од деветоро деце свештеника Дионисија и Христине. (Алекса Ивић, „Неколико генеалогских и биографских података о Ђури Јакшићу“, *Лешојис Мајице српске* год. 106, књ. 333, св. 3 (1932): 258).

3 Истраживањем, које је спроведено за потребе овог рада, потврђено је да је слика настала 1857. године, чиме је отклоњена недоумица, на коју је указивао професор Миодраг Јовановић, да ли је слика настала 1857. или 1858. године.

4 У Одељењу посебних фондова, чува се: Јакшићева II редакција *Стијаноја Главаша* по којој је комад објављен (P187), писмо Јакшића Марку Цару (P422/II/85), писмо Ђорђу Поповићу (P1147), писмо Велимиру Валожичу (P790), као и две песме *Хуји – јел тора шо?* (P370/1) и *На глашким трудима бојаше Тисе* (P 370/2).

5 Бранко Поповић, „Ђура Јакшић“, *Уметнички ирепег* бр. 13 (1938): 387.

6 „...обично те јадне слике [...] нису успеле да стекну оквире, а набирале се и гулиле дозлабога по влажним зидовима. Већина их је са рупама, а једна пададија је добила од свог љубо-морног појке читаву шољу патлиџанског умокца посред лица“. (Вељко Петровић и Милан Кашанин, *Српска уметност у Војводини: од доба десјоша до уједињења* (Нови Сад: Матица српска, 1927), 114.)

плаћивао дугове, и књижевника од кога су тражили дела за објављивање.⁷ У октобру 1860. године, суочен са кризом стваралаштва, свом пријатељу и мецени Ђорђу Поповићу пише: „Ја сам врло нестрпелив – видим и сам да ништа не важим – молер несам а списатељ несам! изгубио сам се!...“⁸

Време у коме је живео Ђура Јакшић обележили су романтичарски занос и стремљења која су га из Хабзбуршке монархије понела ка обновљеној Србији, тада културно и социјално још увек неспремној за његово сликарство.⁹ У Србију је пошао у нади да ће га боље разумети народ коме је припадао и који је изнедрио великане попут оних које ће доцније осликати и опевати. Насупрот томе, суочио се са културним поднебљем потпуно различитим од онога у којем је интелектуално и сликарски сазревао.¹⁰

II

Сликарско школовање Јакшић је почео 1846. године у Темишвару код сликара Дунајског. Исте године добио је прва признања за „архитектуру и слободоручно цртање“,¹¹ а већ наредне се обрео у Пешти, као најбољи ђак Јакоба Ђакома Марастонија.¹² Поуке о бидермајеру, стекао је 1850. године код славног Константина Данила,¹³ да би га живот потом повео у Беч са циљем да упише академију, али тамо су га омеле неповољне материјалне околности, „неуредан живот“ и болест. Те 1851. и наредне 1852. године, у Бечу, самостално је проучавао сликарство старих мајстора по музејима и галеријама, а слободно време проводио је са савременицима и будућим

7 Томислав Јевремовић, „Ђура Јакшић (Српска Црња, 27. јула 1832, Београд, 16. новембар 1878.)“, *Сшић* год. 32, бр. 88 (2002): 62.

8 Ђура Јакшић и Душан Иванић, *Прејиска; Службени сајси* (Београд: Слово љубве, 1978), 75.

9 Иако се у Кнежевини Србији већ развијао романтизам, сва друштвено-политичка збивања која су га условила, прво су се одразила на филологију и књижевност, а тек касније на сликарство. Српски романтизам је попут европског, изнедрен из грађанског препорода и први знаци романтизма у Србији, појавили су се у другој деценији 19. века, кроз залагања за језичку реформу, интересовања за народну поезију, обичаје, ношњу, политичко-историјске личности и догађаје и уметничке старине. (Миодраг Јовановић, *Српско сликарство у доба романтизма: 1848–1878* (Нови Сад: Матица српска, 1976), 22, 38.)

10 „По свом изгледу, начину одевања, изражавања, културним, образовним, хигијенским и другим навикама Срби пристигли из Хабзбуршке монархије били су уочљиво различити од друштвене средине Кнежевине Србије 19. века. ...Ђура Јакшић као учитељ у србијанским варошицама и селима био је само спољна појава нежељене европеизације и модернизације“. Држављанство Кнежевине Србије Јакшић је добио тек 1870. године. (Милан Мицић, *Ђура Јакшић – једна епоха: историјско и мишско у родољубивој поезији Ђуре Јакшића* (Пожаревац: Центар за културу „Пожаревац“; Српска Црња: СКТЦ „Ђура Јакшић“, 2017), 21.)

11 Светислав Вуловић, „Ђура Јакшић: песник и сликар (1832–1878)“, *Годишњица Николе Чуића* књ. 4 (1882): 100.

12 Исто, 101.

13 Ђура Јакшић у краткој аутобиографији, послатој у писму Ђорђу Поповићу 22. фебруара / 5. марта 1860. године, напомиње да је 1850. године био код Константина Данила (Јакшић и Иванић, *Прејиска...*, 64). Међутим, Светислав Вуловић, помиње 1848. годину као годину учења Ђуре Јакшића код Константина Данила (Вуловић, „Ђура Јакшић: песник и сликар...“, 101).

великанима: Јованом Јовановићем Змајом, Новаком Радонићем, Ђуром Даничићем, Стеваном Тодоровићем и другима. У Бечу се разболео и прележао тифус, али је и почео да пише песме¹⁴ и, како каже Змај, научио је да пије.¹⁵ Неформално сликарско образовање наставио је и током 1853. године у Минхену где је уписао академију.¹⁶ Тек 1861. године, пошто је основао породицу, Јакшић је постао редовни полазник на Бечкој академији где се школовао све до краја летњег семестра 1862. године.¹⁷

Његов сликарски опус који је разнородан, драматичан и лирски, чиниле су религиозне и национално-историјске теме и грађански и историјски портрети. Пастуозна фактура и прозачна тама позадине, упечатљива на историјским и религиозним темама, упућују на Рембранта, као и поједина иконографска решења и интересовање за однос светло–тамно или ноћно осветљење. Неки од ових елемената уочљиви су и на Јакшићевим портретима. Међутим, акцендовање црвеном бојом: у угловима беоњача, испод обрва, на очним капцима, или црвени потез на неочекиваним местима на слици, који представљају „удар или потез кистом“, по вредности једнак потпису уметника,¹⁸ утицај је Рубensoвих дела која је Јакшић видео током боравка у Минхену.

Угледање на Рембранта, пастуозна фактура и однос светло–тамно, савременици су погрешно протумачили, сматрајући то недостатком овладавања основним законима цртања и моделовања.¹⁹ Међутим, фасцинација светлошћу приметна је и у његовом књижевном раду,²⁰ и рекло би се да је Јакшић свесно тежио истраживању светла у својим делима. Његово симултано стваралаштво, изражено бојом и речју, даје му посебну вредност, јер за разлику од других уметника који су се такође бавили и сликарством и књижевношћу, а доминантно се остварили само у једном медију, Јакшићево стваралаштво

14 Октобра 1852. године писао је оцу да ће му у писмима слати и стихове с тим да никоме не ода да их он сам пише (Јакшић и Иванић, *Прејиска...*, 4–5).

15 Јован Јовановић Змај пише Вуловићу о Ђури: „Са нама је свакад био и за све је био неисканзан друг, смеран као девојка. Само није могао с нама да пије. Кад би га силом терали да више пије, молио би нас да га не терамо; а кад му то не би помогло, пио би али кроз плач“ (Јеврмовић, „Ђура Јакшић...“, 62; Вуловић, „Ђура Јакшић: песник и сликар...“, 238).

16 Уписан је 29. 10. 1853. године, под бројем 1106, на одсек сликарства (Јовановић, *Српско сликарство у доба романтизма...*, 228).

17 Ђура Јакшић и др., *Сликарство* (Београд: Слово љубве, 1978), 73.

18 Јакшић и др., *Сликарство*, 31–32, 39; Јовановић, *Српско сликарство...*, 224–225.

19 Јовановић, *Српско сликарство...*, 222.

20 „На челу се бледом, где је круна сјала, / Светитељска светлост дивно заблестала...“, стихови из песме *Ноћ у Ђорњаку*, настале по доласку у Подгорац. Фокус светлости, односно „концентрација светлина“ на круну Кнеза Лазара, Јакшић је видео на Рембрантовим радовима, а применио је на слици *Кнез Лазар*, за коју Лазар Трифуновић претпоставља да је настала у Подгорцу. (Ђура Јакшић, Лазар Трифуновић и Бранислав Петровић. *Ђура Јакшић: сликар и јесник: 1832–1878* (Београд: Глас, 1978), 70; Сениша Јелушић, *Ut pictura poesis: Књижевност и сликарство Ђуре Јакшића* (Приштина: Нови свет, 1996), 169–170).

је оставило снажан траг у оба,²¹ „...у сликама својим је песник, као што у песмама својим примењује раскошну сликарску сензибилност“²².

III

Србија о којој је маштао и ка којој је похрлио 1857. године непријатно га је изненадила, о чему пише десет година касније Стојану Новаковићу: „Не би мени криво било да са мном неки Мађари или Талијани овако поступају – трпију бих без речи – али овако брата мој тешко ми мора падати оволико неправедно гоњење. (...) Казиваху ми да имам дара песничког, једни су претеривали па веле да сам женије – па је ли се ико нашао да тај дар потпомогне...“²³

У импресивном, тешко ухватљивом животном и уметничком ритму, смењивала су се учитељевања по србијанским школама, кафане, жене, стихови, портрети и сакрално сликарство, породица, молбе оцу и пријатељима за финансијску помоћ, сукоби и лични немири и преиспитивање. У поменутом писму, Стојану Новаковићу пише и: „...ако сам и ја песник, и ако и ја заслужан будем да ме макар и седам дана после смрти ко спомене – имаће наша деца чему се чудити – јер овако као што наша господштина са мном поступа, ни свиње не чине. (...) И као молер сам исте среће бијо: сви ме хвалише али ме нехтедоше као Стеву, Дерока и Распоповића подпомагати, сви су се бојали да се неочемерим...“²⁴

Неприхватање и неразумевање његовог стваралаштва, али и његове сложене личности, нису га поколебали да одступи од уверења и стваралачких замисли. Од „сопственог“ пута није одступио ни када је 1857. године, решен да се замонаши, боравио у манастиру Крушедол,²⁵ нити док је време проводио по кафанама у којима је, верује се, написао и нека позната књижевна дела, а ни док је он, писац и сликар, зарађивао као учитељ по србијанским забитима.

Ђура Јакшић је те 1857. године постављен за учитеља,²⁶ у Подгорцу, у малом влашком селу у Црној Реци.²⁷ Незадовољство тим постављењем

21 Јелушић, *Ut pictura poesis...*, 9–10.

22 Ј. Поповић, „Ђура Јакшић и његово доба“, у *Зайиси и беседе о Ђури Јакшићу*, ур. Љубомир В. Попов (Српска Црња: Месна заједница, 2007), 15.

23 Писмо Стојану Новаковићу од 2/14. октобра 1868. године (Јакшић и Иванић, *Прејиска...*, 246).

24 Исто, 248.

25 Одлази у манастир Крушедол почетком 1857. године, али када је требало да се замонаши успео је да „бол у себи сузбије“ и напусти Крушедол (Никола Кусовац, *Ђура Јакшић: Уметничка галерија Народне музеја у Крајујевцу, [1974]* (Крагујевац: Народни музеј, 1974), 16; Владимир Миланков, „Све љубави Ђуре Јакшића“, *Свеске* год. 4, св. 13 (1992): 13).

26 „Ђорђе – Ђура Јакшић, стар 26 година, родом из Српске Црње, војводство Србије у Цесарији, нежењен, завршио мању гимназију са средњим успехом, 4,5 године службе, добре способности и владања, плата – 120 талира, учио живописати – Молер“, писало је у Извештају Начелства округа црногорског из 1857. године. (Жарко Милошевић, *Основна школа Подгорица: 1840–2000* (Подгорица: Основна школа „Ђорђе Симеоновић“, 2000), 26). Решењем од 4. априла 1857. године Јакшић је постављен за учитеља у Подгорцу (Јакшић и Иванић, *Прејиска...*, 541).

27 „...каменито сточарско место на догледу Ртња, настањен искључиво Власима (по попису из 1851. има 794 куће што га чини једним од највећих села у Србији), прославио се за доба

најбоље описују речи у једином сачуваном писму из Подгорца послатом пријатељу Ђорђу Поповићу²⁸: „...на свашта човека нужда примора (...) живот ми није мед нељудима пријатан, где живим сами су Власи, обешечасти те и нема већи! А од детињства имам против њи страшну антипатију.”²⁹ Осим оваквог окружења, сусрео се и са тешким условима живота, који су неминовно довели до болести. У писму помиње да „хлеба није било, него само качамак”, да је школа била влажна, да је кров прокишњавао, те да га „...непрестанце боли глава”. У таквим околностима, Јакшић је ипак срео особу са којом је делио слична интересовања, као и наклоност ка историјским јунацима и пићу – сеоског свештеника Петра Миленковића, родом из Црне Горе,³⁰ чију је ћерку насликао на портрету *Жена у српском*.

Постоје различити подаци о његовом боравку у Подгорцу. Подаци који се поклапају су они о његовом познанству са поменутиим свештеником, као и то да је поп имао кћер Неду. Њу је Јакшић насликао, као и остатак породице и већи број српских јунака.³¹ Миле Павловић бележи да су са попом Пером „...били попадија и кћи, лепа, вижљаста девојка, црних очију и косе, али проста и једва писмена”, чији је лик Јакшић цртао и „увежбао” толико „да се и сам поп Пера дивео и чудио”. Аутор овог чланка наводи и да му је поп једног дана из Зајечара донео четкице, боје и платно, па је убрзо гостињска соба била украшена портретима читаве породице и средњовековних српских владара.³²

С друге стране, Тихомир Ђорђевић је, на свом путовању по црноречком крају, 1906. године, у самом Подгорцу, од једног Јакшићевог ћака чуо причу о љубави између Јакшића и Неде. Том приликом је на докзату старе школе, која је некада била попова кућа, видео камену плочу на којој је стајало, „1854. Петаръ Миленков. Црногорац парох за кћер Неду”. Мештани су тврдили да је те речи „урезао” учитељ Ђура Јакшић 1857. године за успомену на своју љубав према поповој ћерци.³³ Ово је само једна од

Првог устанка” (Миодраг Поповић, „Јакшић у црноречким и хомољским горама”, *Савременик* св. 7–8 (1957): 165).

28 Једино сачувано писмо из Подгорца које је написао пријатељу Ђорђу Поповићу 20. маја / 1. јуна 1857. године (Јакшић и Иванић, *Прејиска...*, 25).

29 Исто, 25.

30 Петар Миленковић је у источну Србију дошао по дозволи Његоша 1839. године (Поповић, „Јакшић у црноречким...”, 165–166).

31 Када му је владика 1858. године ушао у кућу и уместо икона на зидовима видео портрете историјских јунака, назвао их је „миздраклије” и упитао где су му иконе. На то му је поп одговорио: „Кажем ти, преосвећени владико: то су моји свеци. Да не беше њих, божа ти вера, не би овде били ни ти ни ја, ни цео ови српски народ. ...радио ми их мој побратим, учитељ, који је баш пре месец дана премештен одавде у село Сумраковац. То је преосвештени владико силан човек, необичан друг, велики уметник ...зове се Ђура Јакшић.” (Миле Павловић, „Ђура Јакшић у Подгорцу”, *Време* бр. 2925 (16.02.1930.): 7; Миленков, *Ђура Јакшић у причама...*, 27).

32 Павловић, „Ђура Јакшић у Подгорцу”, 7.

33 Тихомир Р. Ђорђевић, *Кроз наше Румуне: њујојисне белешке* (Београд: Штампарија Светозара Николића, 1906), 47.

прича на основу које слутимо да је Јакшић био заљубљен у Неду. У појединим верзијама помиње се да је поп волео да се дружи и да пије с Ђуром, али му није „дао“ кћер.³⁴ Чињенице су то да се она удала и отишла из Подгорца, по једнима у Сокобању, што је већа вероватноћа, а по другом казивању у Врањску Бању и да је са собом понела већи број слика. Миле Павловић у листу *Време*,³⁵ 1930. године објавио је: „Стојан Рибарац, бивши и некадашњи министар, тврдио је да је седам или девет слика Ђуриних видео у Соко Бањи у нечијој кући, али се не сећа код кога...“, а у тексту из 1909. године, објављеном у *Недељи*,³⁶ М. К. Борисављевић тврди да је 1906. године видео у Сокобањи једну Ђурину слику у некога Дим.[итрија] Јанковића, која представља девојку Неду (Недицу), кћер Петра Миленковића свештеника сумраковачког, а мајку поменутог Димитрија. Он даје и димензије слике рађене на платну, 30 см дужине и 22 см ширине, што одговара димензијама слике *Жена у српском*. Борисављевић пише да на слици нема Ђуриног потписа и претпоставља да ју је насликао учитељујући у Сумраковцу, што је омашка с обзиром да је Петар Миленковић био подгорачки парох.³⁷ То потврђује и податак у *Сјоменици Тимочке епархије: 1834–1934*, где се међу подгорачким свештеницима спомиње „...Петар Миленков Црногорац у доба учитељевања Ђуре Јакшића“.³⁸

У школи у Подгорцу, сачувано је звоно које је поп Пера даровао цркви, са посветом: „Ово Звоно Приложи школи Подгорачкој Петар Миленковић Парох Подгорачки – Црногорац 29. Јуна 1865. године за свој спомен, ћерке Неде и унука Љубомира и Димитрија“.³⁹ Овим долазимо до сазнања да је Неда изродила два сина, и да је вероватно поменути М. К. Борисављевић *Жену у српском* видео управо у кући Нединог сина Димитрија у Сокобањи.

34 Недина унука и рођаци наводе да је „њу [Неду] Јакшић волео и желео да се њом ожени, али је поп није дао из разлога што је Ђура одан био пићу (...) и што није волео цркву“ (Писмо учитеља Радула Томашевића Управи Цвијете Зузорић 6. фебруара 1929. године, Преписка, док. 282, цитирано у Поповић, „Јакшић у црноречким...“, 166).

35 Павловић, „Ђура Јакшић у Подгорцу“, 7; Миланков, *Ђура Јакшић у њричама...*, 240.

36 М. К. Борисављевић, „Од Рековца до Крагујевца“, *Недеља* бр. 25/26 (1909): 30.

37 Ауторке су покушале да пронађу подробније податке о Неди Јанковић и њеном сину Димитрију. Према допису јереја Милорада Филиповића из Подгорца, од 9. јуна 2017. године, сазнале смо следеће: „У вези са Вашим дописом, а увидом у матичне књиге црквене општине подгорачке, слободан сам извести Вас да старијих матица крштених, венчаних и умрлих пре 1905. године нема. Увидом у архивску грађу Историјског архива у Зајечару, коју сам добио у електронској форми у самом архиву, од 1880. г. на даље, постоје матичне књиге крштених, венчаних и умрлих, али никаквих података о лицима Неде Јанковић, кћери попа Пере Миленкова, (у коју се Ђура Јакшић 1857/8 године заљубио) Димитрију Јанковићу (могућем сину Неде Јанковић) и њиховим евентуалним потомцима нема. Једини податак у вези поменутих личности је у вези свештеника Петра Миленковића који се спомиње у Летопису цркве подгорачке, да је службовао на подгорачкој парохији од 1844–1877. године.“

38 *Сјоменица Тимочке епархије: 1834–1934* ([Б. М.]: Књижевни фонд Тимочке епархије, 1934), 144.

39 Милошевић, *Основна школа Подгорац...*, 28.

Пратећи ову аналогију, да је Неда ћерка попа Пере, а удато Јанковић, била модел Јакшићу за *Жену у српском*, слика је несумњиво настала 1857. године, године када је уметник живео и радио у Подгорцу, о чему сведочи и горе споменуто једино сачувано Јакшићево писмо из Подгорца.⁴⁰

IV

Неда је млада жена, издуженог врата, ситног лица, носа и усана, а крупних готово „експресионистички наглашених“ очију. Представљена је на претежно тамној позадини, као допојасни портрет жене у српској ношњи, у полупрофилу, опуштених рамена, благо нагнуте главе и сетног погледа. Њена тамна коса, скупљена је и украшена венцем и цветом. Ружа у коси, као иконографски симбол љубави,⁴¹ слуги да је постојала емотивна наклоност уметника ка моделу, а и димензија саме слике подсећа више на „интимну забелешку“ због чега претпостављамо да је Неда код уметника пробудила извесне емоције. Каква је осећања она гајила према њему не можемо са сигурношћу тврдити, но наклоност је свакако постојала с обзиром на то да је своју личност, на тренутак, предала у руке уметнику који је овековечио у пуном романтичарском заносу.

Интересантно је да постоји извесна сличност портретисане са ликовима ситног лица и крупних очију, издужених фигура, на композицији *Ессе хото (Извођење Христа)* коју је Јакшић радио годину дана раније, а што су приметили и Лазар Трифуновић⁴² и Миодраг Јовановић⁴³.

Још 1852/53. године настали су први Јакшићеви портрети,⁴⁴ који ће као тема бити присутни током читавог његовог стваралаштва. Међутим, сликајући портрете, понекад ослобођен потребе да постигне сличност са моделом, вођен личним ликовним доживљајем, стварао је слику бојом, што је био „романтичарски експресионизам“ неразумљив укусу средине у којој је стварао.⁴⁵ Између модела и уметника успостављена је слобода која је Јакшићу омогућавала да субјективно виђење портретисаног пренесе на платно, па је тешко сагледати личност модела одвојено од уметника.

⁴⁰ Јакшић и Иванић, *Прейиска...*, 25.

⁴¹ Јакшић и др., *Сликарство*, 63–64.

⁴² Јакшић, Трифуновић и Петровић, *Ђура Јакшић: сликар и њесник...*, 46.

⁴³ Јовановић, *Српско сликарство у доба романтизма...*, 240.

⁴⁴ Исто, 238

⁴⁵ Управник кикиндске школе Јорговић вратио је уметнику свој портрет и портрет супруге сматрајући да нису верни, и то није био једини пут да су Јакшићу враћене слике. „Стиче се утисак да је у њему врло често претезао и импулсивни стваралачки нагон који је водио трагом извесног личног узбуђења, а не за основним циљем, што је код портрета психолошка карактеризација“ (Исто, 239).

Радећи портрете прилазио им је на два начина, с једне стране, бавећи се накитом, ношњом, декорацијама употпуњавао је потребу за ликовности,⁴⁶ а с друге стране, у посве сведеном тону реалистичког приказивања гардеробе, посветио се психолошком изразу својих модела. Његово мајсторство да проникне у психолошко стање портретисане, дубоко утонуле у мисли, огледа се на тонски моделованом лицу замишљеног погледа и чини да посматрач на трен занемима у бојазни да не наруши тишину призора који је пробуђен само уметниковим смислом за чисту пиктуралност. Новак Радонић, његов пријатељ и савременик, каже: „Не знам ко му је препоручио да чита френологију и физиогномику од Лаватера; а пошто је уз то јоште имао и урођенога дара за посматрање и разумевање црта, које човека карактеришу, то га је ова књига здраво у сликарској уметности потпомогла, а и у обичном свакидашњем животу ретко га је могао први утисак једне личности преварити.“⁴⁷ Колико је то „физиогномисање“ Јакшићево прецизно и неусиљено, видљиво је и у његовом прозном делу где нам врло умешно, са неколико речи, осветљава карактер ликова које приказује.⁴⁸

Мрка, неутрална позадина *Жене у српском* истиче комплементарне боје црвене мараме и зеленог либадеа⁴⁹, оживљене светлосним акцентима скромног веза, минђуше и руже у коси. Та мрка позадина, присутна је на већини његових портрета, а деоба позадине на светли и тамни део, присутна и на овом портрету, први пут је приказана на портрету *Сава Прекајски* (1856).⁵⁰ Реч је о аутохтоном осветљењу, које по правилу захвата задњи план слике или прецизно издвојени део фигуре.⁵¹

Иако мали, формат ове слике није био уобичајен за Јакшићево сликарство, његов сликарски темперамент читљив је колико и на најбољим портретима већег формата. Сав је у „испрекиданим, широким, спонтаним, хитрим и пастозним наносима боје“,⁵² и управо тај слободан и брз поступак је одлика Рембрантовог сликарства, уметника који је оставио снажан утисак на њега. Начин на који је Јакшић сликао материју, а који препознајемо и у његовим раним радовима, никада није добио „бидермајерски минуциозну педантност“⁵³ што га битно удаљава од великог учитеља Данила.

46 Током 19. века готово свим нашим сликарима био је инспиративан српски грађански костим, те су многи значајну пажњу посвећивали управо његовој орнаментици, бојама и материјалима. Овај костим се могао видети и на имућнијем сеоском становништву, прилагођен њиховим потребама и друштвено-економском положају, попут Јакшићеве *Жене у српском*.

47 Вуловић, „Ђура Јакшић: песник и сликар...“, 149–50.

48 Исто, 184.

49 Либаде је свилена или сомотска, баршунска горња одећа до струка, широких рукава, као део старе српске женске градске одеће (*Речник српскохрватскога књижевног језика*, s.v. „Либаде“).

50 Јакшић, Трифуновић и Петровић, *Ђура Јакшић: сликар и песник...*, 50.

51 Јелушић, *Ut pictura poesis...*, 157.

52 Јакшић и др., *Сликарство*, 63.

53 Јовановић, *Српско сликарство у доба романтизма...*, 218.

Одећа портретисаног, као један од симбола идентификације, утемељена је у социјалној структури друштва, а истовремено је и саставни део лепоте. Тај једноставни костим *Жене у српском* „без нападне накинђурености жена из трговачког сталежа“ појачава скромност мирне силуете изведене меком моделаацијом са кратким и жустрим потезима при сликању мараме, који стварају готово рељефну фактуру. Приликом обраде богатих народних костима од разнобојних тканина, украшених везом и накитом, проблем материјализације решава на особен начин. Детаље од различитих материјала само наизглед изводи минуциозно. Они су „елементи Јакшићеве игре бојом и његових осећања“, нанесени су брзо и пастозно, али с циљем да остваре исти ефекат. Ове „колористичке и пастозне тананости“ одржаће се током читавог његовог ликовног стваралаштва.⁵⁴

Његово сликарство одражавало је личну слику изнедрену околностима у којима је обликован као уметник. Још је проф. Миодраг Јовановић приметио да код наших сликара није било довољно снаге да се превазиђе зависност од наручилаца и њиховог укуса, па углавном није било значајног стилског удаљавања од натурализма бидермајера. Захваљујући томе што је „...био изолован од могућности да га прогутају таласи наруџбина – које је толико прижељкивао...“⁵⁵ Јакшић је градио ликовни израз заснован на личној ликовној естетици чиме је заслужио посебно место у српском романтизму.

V

Претпоставља се да је Ђура Јакшић насликао више Нединих портрета, али је сачуван само портрет *Жена у српском*. Такође је и једини сачуван из низа портрета породице попа Миленковића и историјских портрета које је насликао у Подгорцу. Овај више интимни него „наручени“ портрет, уоптпуњава слику Јакшићевог ликовног стваралаштва чији су значај друштво и стручна јавност увидели, нажалост, тек након његове смрти.

Истичући уметничку вредност слике *Жена у српском*, указујемо и на њену документарну вредност, јер она јесте сведечонаство како о животу и стваралаштву једног од најзначајнијих сликара и песника српског романтизма тако и о приликама у Србији деветнаестог века. Књижевност и сликарство Ђуре Јакшића јесу производи различитих околности у његовом животу, компромиса којима је прибегавао, али и оваплоћење његовог снажног уметничког израза, тако често уздизаног до висина, као неког ко је за српски романтизам значајан исто колико Бајрон и Иго за енглески и француски, па оспораваног до прозаичности србијанске касабе.

⁵⁴ Исто, 240.

⁵⁵ Исто, 271.

И на крају, има нечег симболичног и у томе да се овај портрет чува у Збирци уметничких дела Народне библиотеке Србије,⁵⁶ међу књижевним збиркама, у којима је велики број и Јакшићевих дела.

⁵⁶ Истраживање у вези са сликом *Жена у српском*, која припада овој вредној уметничкој Збирци, указује да и остала дела похрањена у њој заслужују одговарајућу обраду и представљање јавности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вуловић, Светислав. „Ђура Јакшић: песник и сликар (1832–1878)”. *Годишњица Николе Чујића* књ. 4 (1882): 97–206.
2. Глигорић, Велибор и Миодраг Коларић. *Ђура Јакшић песник и сликар*. Београд: САНУ, 1971.
3. Ђорђевић, Тихомир Р. *Кроз наше Румуне: љушојисне белешке*. Београд: Штампарија Светозара Николића, 1906.
4. Ивић, Алекса. „Неколико генеалошких и биографских података о Ђури Јакшићу”, *Лешојис Матице српске* год. 106, књ. 333, св. 3 (1932): 258–262.
5. Јакшић, Ђура и Душан Иванић. *Прејиска; Службени списи*. Београд: Слово љубве, 1978.
6. Јакшић, Ђура, Душан Иванић, Никола Кусовац, Миодраг Јовановић и Градимир Петровић. *Сликарство*. Београд: Слово љубве, 1978.
7. Јакшић, Ђура, Лазар Трифуновић и Бранислав Петровић. *Ђура Јакшић: сликар и песник: 1832–1878*. Београд: Глас, 1978.
8. Јевремовић, Томислав. „Ђура Јакшић (Српска Црња, 27. јула 1832, Београд, 16. новембар 1878)”. *Сџић* год. 32, бр. 88 (2002): 61–66.
9. Јелушић, Синиша. *Ut pictura poesis: Књижевност и сликарство Ђуре Јакшића*. Приштина: Нови свет, 1996.
10. Јовановић, Миодраг. *Српско сликарство у доба романтизма: 1848–1878*. Нови Сад: Матица српска, 1976.
11. Кусовац, Никола. *Ђура Јакшић: Уметничка галерија Народној музеја у Крагујевцу, [1974]*. Крагујевац: Народни музеј, 1974.
12. Миланков, Владимир. „Све љубави Ђуре Јакшића”. *Свеске* год. 4, св. 13 (1992): 6–16.
13. Миланков, Владимир, прир. *Ђура Јакшић у причама и анегдошама*. Нови Сад: Матица српска, 1993.
14. Милошевић, Жарко. *Основна школа Подгорац: 1840–2000*. Подгорац: Основна школа „Ђорђе Симеонович”, 2000.
15. Мицић, Милан. *Ђура Јакшић – једна епоха: историјско и мишско у родољубивој поезији Ђуре Јакшића*. Пожаревац: Центар за културу „Пожаревац”; Српска Црња: СКТЦ „Ђура Јакшић”, 2017.
16. Петровић, Вељко и Милан Кашанин. *Српско уметност у Војводини: од доба десјоша до уједињења*. Нови Сад: Матица српска, 1927.
17. Поповић, Ј. „Ђура Јакшић и његово доба”. У *Зайиси и беседе о Ђури Јакшићу*, уредник Љубомир В. Попов, 9–17. Српска Црња: Месна заједница, 2007.

18. Поповић, Бранко. „Ђура Јакшић“. *Уметнички преглед* бр. 13 (1938): 385–391.
19. Поповић, Миодраг. „Јакшић у црноречким и хомољским горама“. *Савременик* св. 7–8 (1957): 162–172.
20. *Споменица Тимочке епархије: 1834–1934*. [Б.м]: Књижевни фонд Тимочке епархије, 1934.

*Ljiljana N. Bašić
Dragana M. Pantelić
National Library of Serbia,
Belgrade*

**THE PAINTING OF DJURA JAKŠIĆ *THE WOMAN IN SERBIAN*
FROM THE COLLECTION OF ARTWORKS OF THE NATIONAL
LIBRARY OF SERBIA**

Abstract

The collection of artworks of the National Library of Serbia includes two hundred eighty works of the most famous Serbian and Yugoslav painters. Eighty-two paintings and seventeen sculptures are declared for the cultural heritage. One of the oldest artworks in this collection is a little known painting of Djura Jaksic *The Woman in Serbian*. By determining the exact date of its production and the combination of the social and personal circumstances at that time, this work indicates the importance of this valuable piece of art, as well as, the importance of the collection itself and the role of the National Library of Serbia in preservation and promotion of this rich cultural heritage.

Keywords: Collection, artworks, National Library of Serbia, Djura Jakšić.

